

АНОТАЦІЯ

Куцик А. Ю. Людина в інформаційному просторі соціальних мереж і месенджерів. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 033 – «Філософія». Волинський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, 2021.

Дисертацію присвячено концептуалізації антропологічного виміру комунікативного простору соціальних мереж і месенджерів. Методологія дослідження ґрунтується на міждисциплінарній стратегії, яка передбачає синтез філософсько-антропологічних, медіа-філософських і соціально-філософських підходів, що уможливорює комплексне й багатоаспектне вивчення взаємозв'язків і взаємовпливів між медіа-технологіями і розвитком особистості та соціальних практик. Для вирішення завдань дисертації було застосовано низку загальнонаукових і вузькоспеціальних методів, у тому числі опитувальні методи (експертні інтерв'ю та анкетування).

Наукова новизна результатів дослідження полягає в комплексному аналізі багатоманітних впливів комунікативного середовища соціальних мереж і месенджерів на життєвий світ людини, її свідомість, соціалізацію, характер і динаміку міжособистісного спілкування у контексті трансформаційних процесів у сучасному суспільстві. Визначено кореляцію між новими видами медіа-комунікаційних технологій і формами соціальної комунікації, з одного боку, і особистісними та суспільними трансформаціями, формами соціалізації людини, прискоренням зміни поколінь, з другого; обґрунтовано доцільність розрізнення «покоління соціальних мереж» і «покоління месенджерів» як двох типів мережевої ідентичності, які мають певні відмінності у світогляді, способах сприйняття, мові, у формах соціалізації та соціальної поведінки, зокрема й на побутовому рівні; висвітлено особистісний аспект месенджереві комунікації; проведено опитування та зроблено аналіз думок експертів та відповідей респондентів з

Польщі та України щодо використання і впливу месенджерів на особистість та соціокультурні трансформації.

Виділені та охарактеризовані етапи розвитку комунікаційних Інтернет-технологій, які в антропологічному аспекті можна вважати етапами реалізації тези М. Маклюена про медіа як «зовнішнє розширення людини». Якщо на етапі становлення технології Web 1.0 обмежувалися передачею вербальної інформації від адресату до реципієнта, то для сучасного етапу Web 2.0 характерними ознаками є синтез вербального, візуального та аудіовізуального контенту, можливості семіотичної репрезентації певного спектру людських емоцій, інтерактивність. Повстає нова якість культурної комунікації, трансформуються етика і змістовне наповнення мережі, адже відтепер користувач отримує можливість виступати як творець або співтворець контенту, репрезентуючи в мережевому просторі проблематику буттєвого, екзистенційного та соціального характеру. Web 3.0 розширює простір індивідуальної свободи в отриманні, розміщенні та відтворенні інформації для користувачів Мережі, людина отримує свою власну платформу і можливість самокерування нею. Сьогодні інтенсивно розробляються нові технології – Web 4.0, або Нейронет, що має діяти на рівні нейрокомунікації і уможливити небувале розширення людського інтелекту через встановлення безпосереднього зв'язку між мозком людини і комп'ютером.

Показано, що в Інтернет-просторі реалізуються важливі соціокультурні функції. Серед них – не тільки миттєва трансляція інформації на будь-яку відстань у глобальному масштабі, поєднання вербального, візуального і аудіовізуального контенту, захист конфіденційності комунікації, але й розширення спектру можливостей щодо творчого самовираження індивідів, формування віртуальної ідентичності та нових форм соціалізації особистості, завдяки чому Інтернет стає динамічним соціокультурним середовищем, яке здійснює всебічний вплив на людину та її діяльність, на розвиток суспільства.

Визначено особливу роль соціальних мереж як комунікативної платформи, що стала простором репрезентації людського буття в його екзистенційно-особистісному і соціальному вимірах. Розкрито амбівалентність впливу соціальних мереж і месенджерів на людину. З одного боку, вони розширюють комунікативні можливості в усіх сферах діяльності людини, урізноманітнюють способи її самопрезентації. Нові комунікаційні технології сприяють прискореному поширенню різноманітних форм громадянського солідаризму (політичного, соціального, екологічного тощо), розвитку електронної демократії, уможливаючи різні форми дистанційної електронної участі громадськості в політичних процесах, вплив громадян та громадських організацій на формування і реалізацію державної політики усіх рівнів. Ми відзначаємо позитивний вплив соціальних мереж та месенджерів на бізнес, освіту та науку, мистецьку творчість, але водночас констатуємо зменшення запиту на творення нових змістовних філософських, у тому числі етичних, естетичних, та культурологічних концепцій, які в наслідок надмірного інформаційного тиску, комерціалізації, насадження споживацької свідомості, формалізації і браку смислового наповнення інформаційного контенту перестали бути затребуваними в нинішньому суспільстві. Глобалізуючись, інформаційні технології нівелюють особистісне, унікальне, нав'язуючи масове, стереотипне. Негативний аспект також проявляється в розмиванні межі між публічним та приватним життям, в не контрольованості потоків інформації, у притлумлюванні індивідуального начала колективним, у виникненні залежності від віртуальної комунікації, поглибленні різниці між реальними аспектами особистості та її віртуальною ідентичністю, загостренні психологічних проблем (наприклад, віртуальний ескапізм, депресивні, або ж навіть суїцидні настрої) тощо. Зменшенню негативних наслідків віртуальної комунікації може сприяти розвиток медіа-освіти як важливого фактору підвищення рівня медіакультури особистості й українського суспільства в цілому та оптимізація параметрів комунікативних процесів у Інтернет-просторі.

Обґрунтовано, що процеси повсякденної комунікації у соціальних мережах і месенджерах структурують модальності людського буття і водночас формують нове середовище соціалізації, стають чинниками соціального структурування та трансформації соціальної ідентичності. Цим обумовлено виділення особливостей так званих «мережових поколінь». Актори цих генерацій розширюють особистісний вимір своєї життєдіяльності у мережовий (соцмережовий та месенджеревий) простір. Це означає розширення меж життєвого світу людини, яка стає повноцінним суб'єктом мережової Інтернет-комунікації, носієм, або ж репрезентантом, мережової ідентичності.

Визначено особливості кореляції між змінами людського буття, прискоренням соціокультурної динаміки та експоненціальним розвитком медіасфери на сучасному етапі. З появою цифрових технологій зростають масштаби й інтенсивність взаємодії людського і технічного. Кожна нова форма медіа-комунікативних практик здійснює своєрідний вплив на людину, на особливості її соціалізації. З одного боку, людина розробляє технології, які змінюють світ внаслідок розширення медіасередовища. З іншого боку, людина, занурена у віртуальне медіасередовище, теж віртуалізується. Ці тенденції знайшли відображення в концептах «HomoVirtualis» та «цифрові покоління». Відзначено прискорення швидкості зміни цифрових поколінь. Якщо цей процес раніше охоплював 50–100 років, то на сьогодні в умовах цифрового суспільства поява нових генерацій пришвидшилася до двадцяти або навіть десяти років.

В процесі осмислення цих тенденцій ми розрізняємо «покоління соціальних мереж» і «покоління месенджерів» як дварізновиди мережової ідентичності, які мають певні відмінності в способах сприйняття, в мові і характері спілкування, у формах соціалізації та соціальної поведінки. Для представника «покоління соціальних мереж» здебільшого характерні такі ознаки як відкритість глобальним і колективним впливам, у тому числі маніпулятивним, стереотипне мислення, залежність від схвалення/не

схвалення іншими, кліпова свідомість, поверховий характер комунікації. Представникам «покоління месенджерів» значною мірою притаманні такі риси як індивідуальне начало, більший ступінь самостійності мислення; захищеність і конфіденційний характер спілкування у месенджерах стимулює більший ступінь відкритості, відвертості, довіри.

Обґрунтовано, що соціальні мережі стали дієвим фактором розвитку свідомості, формування ціннісних пріоритетів, політичних симпатій, каталізатором політичних змін, платформою активної громадянської взаємодії у період «Революції Гідності» та президентсько-парламентської кампанії 2019 року. Така взаємодія активно сприяла становленню нових практик громадянської участі, консолідації та самоорганізації українського громадянського суспільства.

На основі аналізу особистісного виміру месенджерової комунікації доведено, що месенджери для сучасного індивіда стали універсальною платформою для приватного міжособистісного спілкування. Окреслена тенденція до переважання віртуальної (месенджерової) комунікації над офлайн («живим») спілкуванням. Зміна онтологічних параметрів комунікативного процесу призводить до зміни його часово-просторових параметрів, характеру суб'єкт-об'єктної взаємодії агентів комунікації. Певною мірою нівелюються традиційна субординаційна дистанція (студент – викладач, керівник – підлеглий) під час освітньої та ділової комунікації, змінюється семіотична структура повідомлень за рахунок збільшення питомої ваги візуального контенту.

В результаті проведеного емпіричного дослідження щодо специфіки та способів використання месенджерів польськими та українськими студентами, визначено, що молоді люди обох країн досить активно використовують месенджерову комунікацію через мобільні додатки. Для сучасної молоді важливо бути включеними у процеси суспільних і культурних трансформацій, пришвидшення суспільного розвитку, та мати можливість користуватись благами цього розвитку. Соціальні мережі і

месенджери усувають комунікативні бар'єри між молоддю різних країн, допомагають їм інтегруватись у різні культури та ефективно взаємодіяти під час викликів політичного й суспільного характеру.

Доведено, що студенти обох країн користуються месенджерами переважно для міжособистісної та міжкультурної комунікації із своїми іноземними однолітками, це зі свого боку свідчить про те, що месенджери стають інструментом для розширення горизонтів міжкультурної комунікації, допомагають долати ментальні, соціокультурні кордони та біполярні опозиції у вимірі «бідний Схід – багатий Захід». У позитивному аспекті також відзначено, що представники «цифрових» поколінь легко комунікують із ровесниками чи однодумцями, фактично не відчуваючи цивілізаційних та культурних бар'єрів. В процесі месенджерної комунікації, з одного боку, виникає ілюзія рівності, проте, з другого боку, завдяки включеності у європейський освітній простір, українська молодь і справді менше відчуває ці відмінності. Обговорення питань буттєвого та екзистенційного характеру у віртуальному просторі месенджерної комунікації робить текстповідомлення (меседж) не просто набором знаків, а сповнює його смислом, надає йому особливого значення, а месенджер стає комунікаційним каналом, за допомогою якого людина можна виражати свої думки, почуття, свою сутність. Месенджери надають представникам різних країн і культур відчуття об'єднання, солідарності, допомагають відчувати потребу людини в іншій людині, навіть будучи на відстані кількох сотень кілометрів. У підсумку зазначається, що месенджери – новий різновид комунікативних практик, які сприяють особистісному розвитку суб'єктів процесу комунікації, а отже, мають вагомий гуманістичний потенціал.

Матеріалами дисертації можна послуговуватись у подальших дослідженнях проблематики формування особливостей віртуальної ідентичності, сучасного мережево-месенджерного соціуму, їх можна застосовувати для вирішення актуальних проблем гуманізації

комунікативного простору Інтернету, зокрема мережевої онлайн-комунікації, а також для вивчення і прогнозування соціогуманітарних наслідків використання цифрових комунікативних технологій.

Ключові слова: людина, інформаційне суспільство, Інтернет, віртуальна комунікація, соціальні мережі, месенджери, мережева ідентичність.